

Kovács Rácz Eleonóra*
Halupka-Rešetar Szabina
Bölcsészettudományi Kar
Újvidéki Egyetem

UDC 811.163.41:: 371.3(497.113)
371.3:811.111'243
316.722:37
DOI: 10.19090/gff.2017.1.149-169
Originalni naučni rad

SZERB ÉS ANGOL NYELVI ATTITÚDOK A VAJDASÁGI MAGYAR TANNYELVŰ 3. ÉS 4. OSZTÁLYOS GIMNÁZIUMI TANULÓK KÖRÉBEN**

A szociolingvisztikai kutatás a nagybecskereki (28 fő), a törökkanizsai (12 fő), az újvidéki (18 fő), valamint a zentai (74 fő) 3. és 4. osztályos tanulók szerb és angol nyelvi attitűdjét elemzi (összesen 132 fő). A kérdőíves kutatással végzett felmérés célja, hogy részben bemutassa a kapott eredményeket, másrészt viszont a rétegzett mintavétel nyomán szeretnénk feltárni a vajdasági magyar tannyelvű középiskolás diákok szerb és angol nyelvi attitűdje közötti különbségeket. A kutatás további célja, hogy a kapott eredmények felhasználhatók legyenek az angol és a szerb nyelv középiskolai oktatásmódszertanának fejlesztésében, a funkcionális-szituatív két- és többnyelvűség fejlesztésében, az additív nyelvszemlélet kialakításában, a két vagy több nyelvre kiterjedő kódváltás tudatosításában. Jelen tanulmányunkban tanulmányozzuk mindazokat a nyelvi attitűdjegyeket, amelyek mentén az iskolai angol és szerb nyelvi oktatás színvonala és minősége javítható.

Kulcsszavak: szociolingvisztika, nyelvi attitűd, funkcionális-szituatív kétnyelvűség, additív nyelvszemlélet, vajdasági magyar.

1. A NYELVI ATTITÚDRÓL

A nyelvi attitűdnek számos, többé-kevésbé egybeeső meghatározása van. Pap (1979) a nyelvi attitűdöt egy-egy nyelvvel, illetve nyelvjárással szemben kialakult értékelő jellegű véleményként definiálja. Kiss (1995: 135) szerint a nyelvi attitűd egy nyelvhez vagy nyelvváltozathoz fűződő szubjektív vélemény, a beszélő nyelvi beállítottságát, a nyelvvel vagy nyelvváltozattal kapcsolatos pozitív vagy negatív jellegű vélekedését jelöli. Giddens (1995: 686) a nyelvi attitűdöt olyan

* kreleonora@ff.uns.ac.rs

** A kutatás az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának a Szerb Köztársaság Oktatásügyi és Tudományos Minisztériuma által támogatott *Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában* című 178017. számú projektuma, valamint a *Nyelvek és kultúrák térben és időben* című 178002. számú projektuma keretében készült.

előzetesen kialakult elképzelésnek tartja, amely új információk hatására sem változik meg. Trudgill (1997: 58) azonban másként közelíti meg a témát, és úgy véli, hogy az attitűd a nyelvi viselkedésre való felkészültségre utal, és azt tükrözi, hogy egy adott nyelvre hogyan reagálunk, vajon kedvező módon-e, vagy sem.

A nyelvi attitűd a viselkedéssel szorosan összefügg. Lambert (1967) szerint nagymértékben meghatározza a viselkedést, míg mások (Brudner–Douglas, 1979) úgy vélekednek, hogy maga a nyelvi attitűd is viselkedésből fakadó tényező. Woolard és Gahng (1990) hangsúlyozzák, hogy a nyelvi attitűdöket a társadalmi, politikai, illetve nyelvpolitikai változások egyaránt alakítják. Vonatkozik ez a nyelvi attitűdre is, hiszen több összetevőből áll, mégpedig a megismerő (kognitív), az értékelő (evaluatív) és az akarati összetevőből (Deprez-Persoons, 1995). A nyelvi attitűd kialakulásának sok tényezőjét különíti el a szakirodalom. A szociológiai vizsgálatok során kiderült, hogy a nem és az életkor, a különböző kulturális hatások (pl. a család társadalmi helyzete, vagy a szülők iskolázottsága is) nagymértékben befolyásolja az attitűd kialakulását (Baker, 1992: 45).

A nyelvi attitűd vonatkozásában Gréczi-Zsoldos Enikő meghatározását fogadjuk el, amely véleményünk szerint a legátfogóbban írja körül a nyelvi attitűdöt. Eszerint:

A nyelvhasználat viselkedésforma is egyben. A mindenkori szituációhoz, a beszédkörülményekhez igazodva nyelvi elemek közül választunk beszélőközösségi, interperszonális, formális és informális helyzetben egyaránt. A nyelvi elemek közötti választás divatkövetés. A nyelvi attitűd a nyelvhasználati formákhoz való szubjektív viszonyulást, egyes embereknek és emberek csoportjainak nyelvekkel, nyelvváltozatokkal, nyelvi jelenségekkel, elemekkel, illetőleg a nyelvhasználattal szembeni beállítottságát, az ezekről kialakult értékelő jellegű vélekedését jelöli. A beszélőnek tehát lehetősége van választani regiszterek, stílusárnyalatok, nyelvi formák között. (Gréczi-Zsoldos, 2011).

Laihonen (2015: 47) kijelenti, hogy bármely nyelv elsajátításához egyéb tényezők mellett nélkülözhetetlen a pozitív nyelvi attitűd, ugyanis ez eredményezi a másodnyelv tanulására való hajlandóságot és motivációt. A vajdasági magyar tannyelvű középiskolások számára a másodnyelv részben a szerb, részben pedig az iskolában tanult angol. Az említett két nyelv azonban nem egyenlő mértékben hat a magyarra, azaz a tanulók anyanyelvére. A szerb nyelvi hatás kétféle regionális és demográfiai faktorcsoporthoz mentén érvényesül: a Vajdaságban szórványban élő fiatalok mindennapi kommunikációs aktusainak része, mivel informális és formális beszédhelyzetben egyaránt találkozhatnak az államnyelvvél. Azonban azokban a régiókban, ahol a magyarság tömbben él – esetlegesen egy-egy településen belül

azonos településrészben –, ott a szerb nyelv többnyire az iskolai oktatás nyelve. Erre a különbségre ebben a tanulmányban nem térünk ki, de l. Kovács Rácz és Halupka-Rešetar (kéziratban). Az angol nyelvvel azonban mind a tömbben, mind pedig a szórványban élő diákok többnyire az iskolai oktatás keretében találkoznak. Az angol vonatkozásában azonban azt is tudnunk kell, hogy a Vajdaságban városokban élő gyerekek gyakran az iskolai oktatás előtt vagy mellett kapcsolatba kerülnek az angollal, mivel az angol nyelvű rajzfilmeket és gyermekműsorokat nem szinkronizálják, vagy csak részben szinkronizálják, továbbá a számítógépes játékokban szintén angolul zajlik a kommunikáció, tehát az angol azért számít másodnyelvnek, mert már tanulás előtt és közben elsajátítják azt.

Az említett két nyelv iránti attitúdó évtizedek óta feltáratlan a vajdasági magyar tannyelvű középiskolások vonatkozásában, ezért indokoltnak láttuk a nyelvi attitúdókutatás ilyen irányú kiterjesztését. A vajdasági magyar tannyelvű iskolások nyelvi attitúdóját két fő irányvonal mentén szerepel az előzetes szociolingvisztikai szakirodalomban:

1. A kutatások részben a vajdasági magyar nyelvjárásokkal szemben kialakult nyelvi attitúdókat taglalják (vö. Kovács Rácz, 2013).
2. A felmérések másrészt a vajdasági magyar tannyelvű diákok szerb nyelvi attitúdóját elemzik (vö. Andrić, 2002–2012; Papp, 2004, Göncz, 1985, 1991, 1995, 1999, 2004; Rajšli, 1995, 1996; Láncz, 1996; Molnár Csikós, 1974, 1995, 1998, 2000; Vukov Raffai, 2009, 2012; Čudić, 2003; Mirnics, 2003), azonban átfogó, a közösség egészére kiterjedő másodnyelvi attitúdókutatás nem született az eddigiekben. Emellett az angol nyelvvel szembeni viszonyulást tartalmazó attitúdókról nem készült tanulmány mindezidáig.

Jelen felmérés bevezetője és része annak a kutatásnak, amely megpróbál átfogó, összegző elemzést végezni a vajdasági magyar tannyelvű középiskolások anyanyelvi, szerb nyelvi, valamint angol nyelvi attitúdóját illetően. A kérdőíves felmérés során mintegy 20 vajdasági középiskola (9 gimnázium és 11 szakközépiskola) 1087 (401 gimnáziumi tanuló és 686 szakközépiskolai tanuló) magyar tannyelvű tanulójának nyelvi attitúdóját szeretnénk felmérni. Mindebből most a Zentai Gimnázium, a Nagybecskerekai Gimnázium, a Törökkanizsai Gimnázium, valamint az újvidéki Svetozar Marković Gimnázium 3. és 4. osztályos tanulóinak szerb és angol nyelvi attitúdóját mutatjuk be. Fontosnak találjuk hangsúlyozni még azt is, hogy az újvidéki és a nagybecskerekai általános gimnázium harmadikos diákjainak heti négy angolórása van, a negyedikeseknek pedig heti három angolórása. A zentai gimnáziumban a harmadikos tanulók tantervében szintén heti négy angolóra szerepel, viszont a szakirányzattól függően (általános,

illetve társadalmi-nyelvi), a negyedikesek heti kettő, azaz négy angolóra számíthatnak. A törökkanizsai gimnázium magyar tagozata informatikai szakirányzatú, ezért csak heti két-két angolóránk van a harmadikos és a negyedikes tanulóknak is. Ami viszont a szerb nyelvi oktatást illeti, szakirányzattól függetlenül, a jelen kutatásban résztvevő valamennyi diáknak csak heti két szerbóra van.

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Nyelvi attitűdvizsgálatunkat magyar nyelvű szociolingvisztikai kérdőív segítségével végeztük iskolai tanórákon. Az élőnyelvi interjút az iskolák a szülők kérésére nem engedélyezték. A kutatás során 132 magyar tannyelvű 3. és 4. osztályos tanulót teszteltünk négy vajdasági középiskolából: a Nagybecskerek-i Gimnáziumból 28 tanuló, a Törökkanizsai Gimnáziumból 12 diák, az újvidéki Svetozar Marković Gimnáziumból 18 tanuló, a Zentai Gimnáziumból pedig 74 diák töltötte ki kérdőiveinket. Azért esett a választásunk a fentebb említett két iskolai korosztályra, mert ennek a csoportnak a szerb és angol nyelvi attitűdje még feltáratlan a szociolingvisztikai irodalomban. Sajnos az 1. és 2. osztályokban nem tudtuk elvégezni a felmérést, mert erre nem kaptunk engedélyt az iskoláktól.

Kérdőiveinkben zárt típusú kérdéseket (vö. Fóris, 2008) fogalmaztunk meg, mert a próbakérdezés alapján úgy láttuk, hogy a kutatás leginkább a megadott válaszlehetőségek nyomán lesz eredményes és sikeres.

Az egyes kérdések válaszlehetőségeit hosszas átgondolás és a próbakérdezés nyomán összegyűlt tapasztalati tényanyag alapján állítottuk össze. A próbakérdezés ugyanezen kérdésekkel történt, de nem adtunk válaszlehetőséget a megkérdezettek számára, ők maguk írták le válaszaikat egy-egy kérdés kapcsán. A kapott válaszokat összegezve alkottuk meg tehát a jelen tanulmányunkban is előforduló zárt típusú kérdéseinket. A zárt típusú kérdések két csoportját különböztetjük meg: az egyik kérdéscsoportban az adatközlők csupán egy választ keretezettek be (4.1., 5.1., 6.1., 6.2. kérdések), a másik csoportnál (3.1.1., 3.1.2. kérdések) viszont több válasz mellett is dönthettek ugyanazon kérdéson belül a megkérdezettek. Ezek a válaszok a vajdasági beszélt nyelv ismeretében nem zárják ki egymást, és a próbakérdezés következtében nem tartottuk indokoltnak, hogy kapott válaszok valamelyikét kihagyjuk. Tehát a kutatás során kikérdezett 132 adatközlő száma azon kérdésekre adott válasznál változik, amelyeknél több választ is bekeretezettek az adatközlők (3.1.1. és 3.2.1. kérdésekben). Ez utóbbi lehetőséget minden kérdésnél külön jeleztük a számukra. Jelen kutatás szempontjából fontosnak tartjuk, hogy az általunk megadott válaszok a mindennapi nyelvhasználat tekintetében kiegészítik egymást.

Az egyes kérdések és válaszok feldolgozása a következő sorrend szerint alakul a tanulmányban: a kérdések és a válaszok ismertetését követően táblázat formájában feltüntetjük a kérdésekre érkezett válaszok számát. Ezután a válaszarányokat bemutatva százalékarányos diagrammal szemléltetjük és elemezzük a kapott adatokat. A diagramokban közöltek *a teljes minta* megnevezéssel illetjük, mivel a beérkezett válaszok összességét tartalmazzák, azaz a teljes adatközlői válaszsám alapsokaságát közlik. Teljes mintának számít tehát a beérkezett válaszok összessége, függetlenül attól, hogy azonos-e a válaszok és az adatközlők száma, vagy pedig különbözik. Ez utóbbi azokban a kérdésekben fordul elő, ahol több választ is bekeretezettek az adatközlők (3.1.1. és 3.2.1. kérdésekben).

3. NYELVI ATTITÚD A SZERB ÉS AZ ANGOL NYELV VONATKOZÁSÁBAN

Fontosnak ítéltük, hogy felmérjük a vajdasági magyar tannyelvű középiskolások részéről a szerb és az angol nyelvi attitűdöt. Zárt típusú kérdéseinkben a lehetséges válaszokat próbakérdezés nyomán fogalmztuk meg. Azonban a válaszok sorában szereplő utolsó lehetőség az *egyéb válasz* kategóriát tartalmazza. Ez utóbbi lehetőséget ad olyan válaszok megfogalmazására, amelyek nem szerepelnek az általunk megadott válaszok között.

3.1. A szerb nyelvtudás értékelése

Mivel előző vizsgálataink szerint a szerb nyelvhasználat a nyilvános beszédhelyzetektől a familiáris szféráig terjedő intervallumban értékelhető a vajdasági magyarság vonatkozásában (Kovács Rácz, 2011), ezért az első kérdésre megadott lehetséges válaszokat is eszerint fogalmztuk meg, azaz az általánosan minden beszédhelyzetre kiterjedő szerb nyelvi kommunikációtól haladtunk addig a pontig, mely szerint sem nem értenek szerbül, sem nem beszélnek a szerb nyelvet a megkérdezettek. Itt nem elsősorban a konkrét beszédhelyzetek érdekeltek bennünket, inkább a nyelvtudás fokára helyeztük a hangsúlyt, melyet azonban kötnünk kellett néhány beszédhelyzethez. Fontosnak tartottuk továbbá a lehetséges válaszok között megemlíteni a barátokkal történő kommunikációt, mert igaz ugyan, hogy az a familiáris beszédhelyzetekhez tartozik, azonban tapasztalataink szerint a vajdasági magyarság vonatkozásában (Kovács Rácz, 2011) az utóbbi beszédhelyzet átmenetet képez az informális és formális beszédhelyzetek

között, mivel a baráti társalgások sokszor munkahelyi társalgások is, amelyek viszont a munkahelyi ügyintézéshez kapcsolhatók, azaz a munkahelyi baráti társalgások azáltal válnak formálissá, hogy hivatalos ügyekről folyik a beszélgetés. Mivel a barátokkal zajló társalgás (c) választ átmenetet képez a formális és az informális beszédhelyzetek között, ezért adatközlőink gyakran az előző két válasszal együttesen keretezték be ezt a válaszlehetőséget. Ennek köszönhető, hogy a válaszok száma jelen kérdésben meghaladja az adatközlők számát.

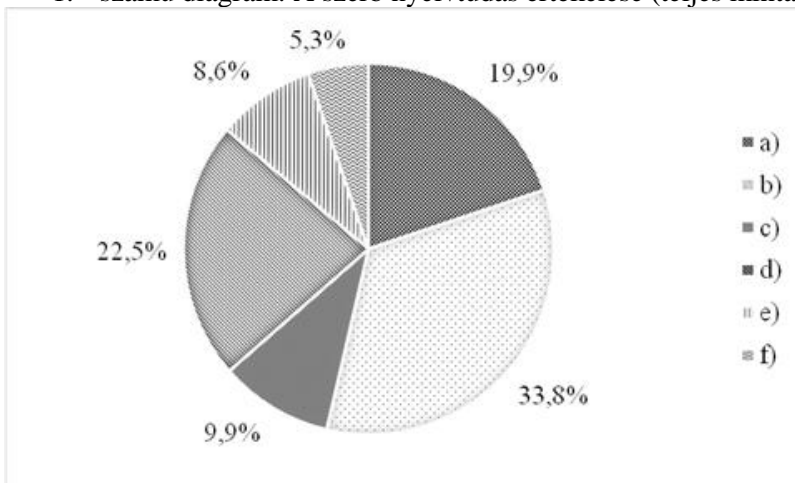
3.1.1. Adatközlőink tehát az alábbi válaszok segítségével értékelték szerb nyelvtudásukat:

- a) *Jól beszélek szerbül, bármely témáról tudok szerb nyelven beszélni.*
- b) *Főként a mindennapi életben beszélek szerbül hivatalos ügyintézés közben (kezelőorvossal, bankban, boltban stb.), amennyiben más nyelven nem értenek meg.*
- c) *A barátaimmal is szerbül beszélek.*
- d) *Értek szerbül, de nem beszélek.*
- e) *Nem értek szerbül és nem is beszélek.*
- f) *Egyéb válasz.*

1. számú táblázat: A szerb nyelvtudás értékelése: a válaszok megoszlása

Válaszok	a)	b)	c)	d)	e)	f)	Összesen
Teljes minta	30	51	15	34	13	8	151

1. számú diagram: A szerb nyelvtudás értékelése (teljes minta)

A 3. és 4. osztályos vajdasági magyar tannyelvű középiskolások 33,8%-a azt állította a kutatás során, hogy főként a hivatalos ügyintézéshez köthető a szerb

nyelvhasználat. A gyakorisági sorrend második helyén áll az a vélemény, mely szerint a megkérdezettek megértik ugyan a szerb nyelvi kommunikációt, de nem beszélnek a szerbet. Adatközlőink további 19,9%-a úgy véli, bármely beszédhelyzetben meg tud szólalni szerb nyelven, mivel jól beszél a nyelvet. Amennyiben összesítjük az első két válaszlehetőséget (az (a) és (b) válaszokat), úgy a megkérdezettek 56,3%-a jól beszél a szerb nyelvet, és minden probléma nélkül kommunikál a mindennapokban szerbül, amennyiben arra szükség van. A középiskolások 9,9%-a úgy ítéli meg, barátaival is szerb nyelven társalog. Mindemellett az adatközlők 8,6%-a választotta azt, hogy sem nem érti, sem nem beszél a szerbet. A kapott adatok 5,3%-a tartalmaz egyéb választ, melyek a következők:

Családdal (beszélek szerbül).
Értek szerbül, de nem tudok tökéletesen beszélni.
Értek szerbül, és beszélek is, ha a helyzet úgy hozza.
Értem, de nem mindig tudok válaszolni.
Megértem amit mondanak, de nem tudok mindig válaszolni.
Mindent megértek, de csak akkor válaszolok, ha nagyon muszáj.
Nagyjából megértem, nem beszélem.
Néha megértem, amit mondanak, és tudok rá válaszolni.

Az egyéb vélemények minden válasza egyszer fordul elő a kérdőívekben. Bár a fenti válaszok egy része a (d) válaszlehetőség alá is sorolható, az adatközlők fontosnak tartották külön hangsúlyozni, hogy milyen mértékben értik, azaz beszélnek a szerb nyelvet, válaszaikat emiatt tüntettük fel külön itt is.

3.2. Az angol nyelvtudás értékelése

Mivel a vajdasági magyar ajkú középiskolások számára az angol nyelv idegen nyelv, melynek használati köre különbözik a szerb nyelvtől, ezért a próbakérdés nyomán az angol nyelv használati körére vonatkozóan a szerbtől részben eltérő válaszokat fogalmaztunk meg. A próbakérdésből egyértelművé vált számunkra, hogy az angol nyelv használati köre főként az alábbiak vonatkozásában tér el a szerb nyelvhasználatától: a különbség elsősorban abban mutatkozik meg, hogy az angol használata kötődik ugyan a mindennapos kommunikációs nyelvhasználatához, ez viszont főként az internetes oldalak beszédhelyzethez köthető többnyire (alábbi (e) válasz). Továbbá azokat a beszédhelyzeteket,

melyekben adatközlőink kiválóan beszélnek az angolt, három lehetséges válaszra osztottuk fel (vö. (d), (e), (f) válaszok), mivel a próbakérdés alapján szükségesnek láttuk az említettek különválasztását. Ez utóbbi a szerb nyelv vonatkozásában más megfogalmazásban ugyan, az (a), a (b) és a (c) válaszokban jelentkezett a fentiekben. Az adatközlők több válaszlehetőséget is bekarikázhattak.

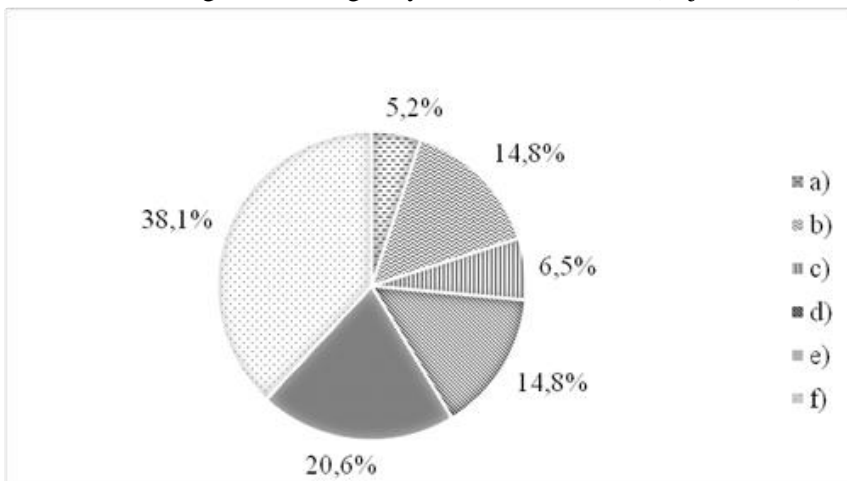
3.2.1 A tanulók a következő válaszok segítségével értékelték angol nyelvtudásukat:

- a) *Nem beszélek angolul, és nem értem az angol nyelvű beszélgetést.*
- b) *Nem beszélek angolul, de megértem az angol nyelvű beszélgetést.*
- c) *Csupán a leírt szöveget értem meg angolul.*
- d) *Azokról a témakörökről tudok beszélni angolul, melyeket az iskolában tanulunk a tankönyvekből angol nyelvi órán.*
- e) *Azokról a témakörökről tudok beszélni angolul, melyeket a zeneszámok, valamint a különböző internetes oldalak révén sokszor látogatok.*
- f) *Jól beszélek angolul, csaknem mindent megértek.*
- g) *Egyéb vélemény.*

2. számú táblázat: Az angol nyelvtudás értékelése (teljes minta)

Válaszok	a)	b)	c)	d)	e)	f)	Összesen
Teljes minta	8	23	10	23	32	59	155

2. számú diagram: Az angol nyelvtudás értékelése (teljes minta)

Adatközlőink 38,1%-a bevallása szerint jól beszél angolul, csaknem mindent megért angol nyelven. További 20,6%-uk úgy ítéli meg, azokról a

témakörökről tud angol nyelven beszélni, melyekkel az internetes oldalak által van kapcsolatban. Mintegy 14,8%-ot tesz ki azoknak a magyar tannyelvű középiskolai tanulóknak a számaránya, akik véleményük szerint passzív angol nyelvi tudással bírnak, azaz megértik ugyan az angol nyelvű beszélgetést, de ők maguk nem beszélik a nyelvet, valamint ugyanilyen arányszámban találkoztunk azokkal az adatközlői attitűdökkel, melyekben a megkérdezettek arról nyilatkoztak, hogy az iskolában tanultak vonatkozásában tudnak angolul kommunikálni. A válaszok 6,5%-ában az adatközlők úgy ítélik meg, csupán a leírt szöveget értik meg angolul. Adatközlőink 5,2%-a állítja, hogy nem beszél és nem ért angolul.

4. A SZERB ÉS AZ ANGOL NYELVTUDÁS KÖZÖTTI PÁRHUZAM

A szerb és az angol nyelvtudás párhuzamba állításakor megpróbáltunk minden olyan válaszlehetőséget felsorakoztatni, melyek fennállnak az említett nyelvek vonatkozásában a vajdasági magyar tannyelvű középiskolások nyelvhasználatában. Ezért a megkérdezettek az alábbi válaszok segítségével vonhattak párhuzamot szerb és angol nyelvtudásuk között:

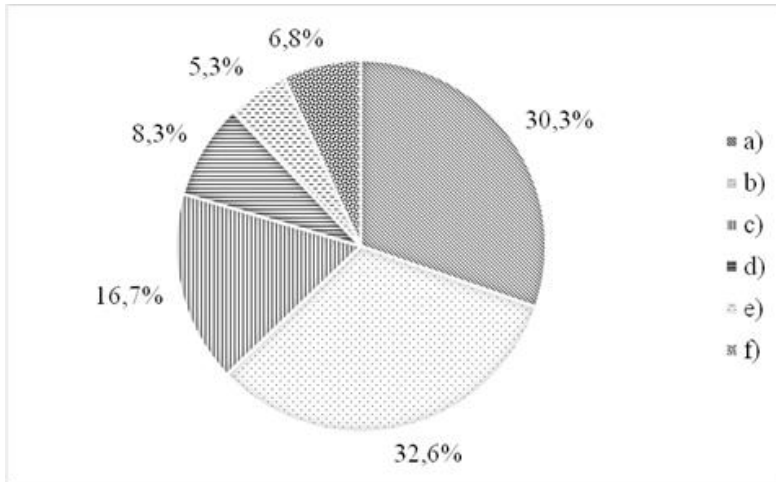
4.1.

- a) *Szerbiül beszélek jobban (angolul kevésbé).*
- b) *Angolul beszélek jobban (szerbiül kevésbé).*
- c) *Mindkét nyelven egyformán beszélek.*
- d) *Egyik nyelven sem beszélek, de megértem, amit mondanak nekem.*
- e) *Szerbiül beszélek, az angol pedig megértem.*
- f) *Angolul beszélek, a szerbet megértem.*

3. számú táblázat: A szerb és az angol nyelvtudás közötti párhuzam (teljes minta)

Válaszok	a)	b)	c)	d)	e)	f)	Összesen
Teljes minta	40	43	22	11	7	9	132

3. számú diagram: A szerb és az angol nyelvtudás közötti párhuzam (teljes minta)

Az adatközlők 30,3%-a azt állítja, szerbül beszél jobban, további 32,6%-uk pedig állítása szerint angolul beszél jobban. A magyar tannyelvű középiskolai tanulók 16,7%-a azonos szinten beszéli az angolt és a szerbet. A megkérdezettek 8,3%-a passzív nyelvtudással bír az angol és a szerb nyelv vonatkozásában, azaz egyik nyelvet sem beszélnek, de megértik a velük kommunikáló felet. További 5,3%-ot tesz ki azoknak az aránya, akik a szerbet beszélnek, az angolt pedig csupán megértik. Végül pedig 6,8%-kal számolhatunk azon nyelvi adatok vonatkozásában, melyekben az adatközlők állításuk szerint az angolt beszélik, a szerbet pedig csupán megértik.

5. A SZÍVESEBBEN TANULT NYELV

Angol–szerb nyelvi attitűdkutatásunk során feltettük az alábbi kérdést is, valamint a próbakérdés nyomán válaszlehetőségeket is megfogalmaztunk:

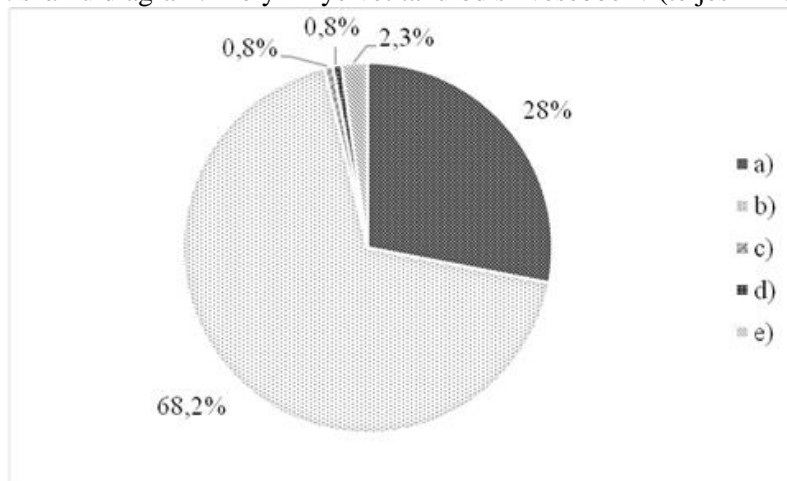
5.1. Mely nyelvet tanuld szívesebben?

- a) Szerbül tanulok szívesebben.
- b) Angolul tanulok szívesebben.
- c) Mindkét nyelvet egyforma szívesen tanulom.
- d) Egyik nyelvet sem szívesen tanulom.
- e) Nem tudom. Nincs véleményem erről.

4. számú táblázat: A szívesebben tanult nyelv (teljes minta)

Válaszok	a)	b)	c)	d)	e)	Összesen
Teljes minta	37	90	1	1	3	132

4. számú diagram: Melyik nyelvet tanuld szívesebben? (teljes minta)

Adatközlőink többsége (68,2%-a) az angol nyelvet tanulja szívesebben. A megkérdezettek további 28%-a a szerb nyelv mellett döntött. A mindkét nyelvet szívesen tanulók számaránya, valamint az egyik nyelvet sem szívesen tanulók aránya 0,8%-ra tehető. Adatközlőink 2,3%-ától nem kaptunk választ kérdésünkre. Kontollvizsgálatunk folyamán azt a kérdést is feltettük adatközlőink számára, hogy miért tanulják szívesebben az egyik vagy a másik nyelvet, azonban kérdésünket elutasították, azaz nem válaszoltak rá, ezért a továbbiakban ezt a kérdést kihagytuk a kutatásból.

6. ÉRDEMJEJY SZERB ÉS ANGOL NYELVBŐL

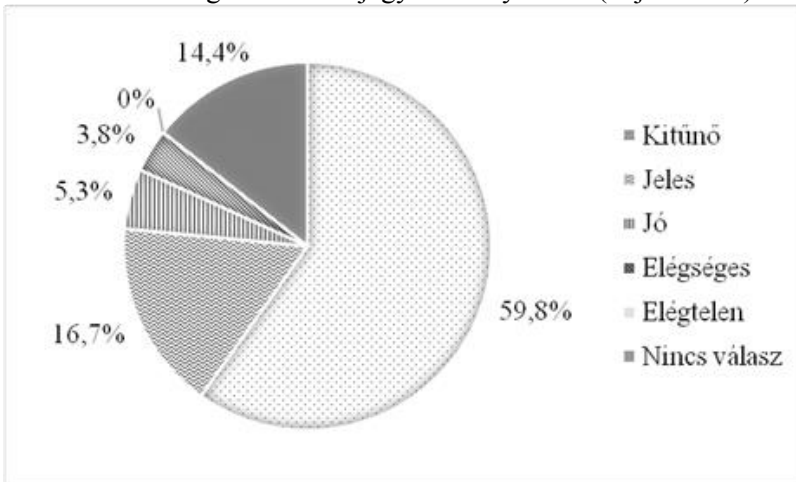
6.1. Érdemjegy szerb nyelvből

Szerb nyelvi attitűdvizsgálatunk során adatközlőink megjelölték kérdőíveinkben, hogy az előző tanév végén milyen osztályzatuk volt szerb nyelvből. A válaszok ezúttal tehát az osztályzatokat tartalmazzák:

5. számú táblázat: Az érdemjegyek megoszlása szerb nyelvől (teljes minta)

Válaszok	Kitűnő	Jeles	Jó	Elégséges	Elégtelen	Nincs válasz	Összesen
Teljes minta	79	22	7	5	0	19	132

5. számú diagram: Érdemjegy szerb nyelvől (teljes minta)

A kérdőívek adatai alapján a megkérdezettek 59,8%-ának ötöse, 16,7%-uknak négyese, 5,3%-uknak hármasa, 3,8%-uknak pedig kettese volt szerb nyelvől az előző tanév végén. A kapott adatok alapján senki sem zárta elégtelen osztályzattal a tanévet. Emellett adatközlőink 14,4%-a nem válaszolt kérdésünkre.

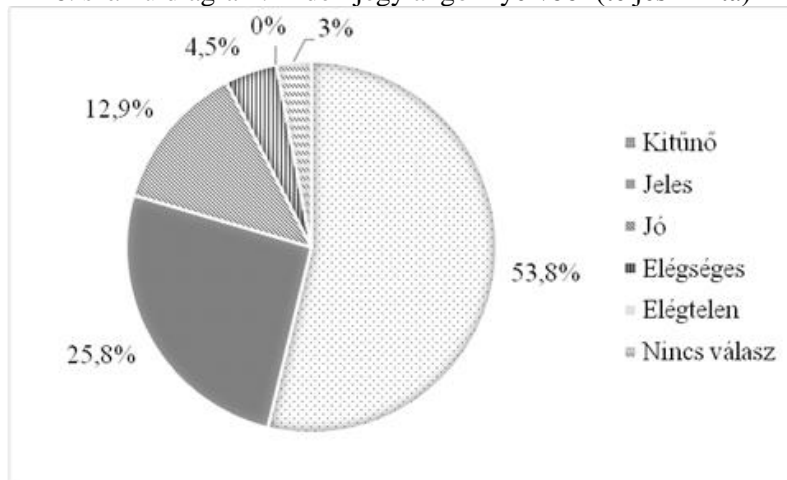
6.2. Érdemjegy angol nyelvől

A megkérdezettek feltüntették a kérdőívekben angol nyelvől kapott osztályzataikat. A válaszok tehát az érdemjegyek megjelölését tartalmazzák alábbi diagramunkban.

6. számú táblázat: Az érdemjegyek megoszlása angol nyelvől (teljes minta)

Válaszok	Kitűnő	Jeles	Jó	Elégséges	Elégtelen	Nincs válasz	Összesen
Teljes minta	71	34	17	6	0	4	132

6. számú diagram: Érdemjegy angol nyelvből (teljes minta)

A tanulók 53,8%-a ötössel, 25,8%-uk négyessel, 12,9%-uk hármassal, 4,5%-uk pedig kettessel zárta a tanévet. Senki nem kapott elégtelen osztályzatot, 3%-uk nem válaszolt kérdésünkre.

Amennyiben összevetjük a szerb és az angol nyelvből kapott osztályzatokat, és fentebbi nyelvi attitűdöket, valamint a nyelvtudás szintjét (a tanulók önértékelése alapján), úgy azt tapasztaljuk, hogy annak ellenére, hogy az angolnak magasabb presztízse van a vajdasági magyar tannyelvű 3. és 4. osztályosok körében, 6%-kal többüknek van ötöse szerb nyelvből. Angol nyelvből pedig 9,1%-kal gyakrabban fejezték négyes osztályzattal, 7,6%-kal többen pedig hármas osztályzattal zárták a tanévet. Leszögezhetjük tehát, hogy az érdemjegyek nem tükrözik az angol nyelv presztízseit. Az utóbbi nyelvi attitűd, azaz az angol presztízse sejtésünk szerint azzal magyarázható, hogy az angol oktatásmódszertana Vajdaságban a funkcionális-szituatív oktatásgyakorlatra épül, ezért a tömbben élő tanulók gyakran jobban beszélik az angolt, mint a szerbet. A szerb nyelvi oktatás ezzel szemben környezetnyelvnek tekinti a szerbet, a tananyag megoszlása is eszerint alakul. Ezzel szemben a tömbben gyakran homogén többségben élő magyar fiatalok számára a szerb nem része a mindennapoknak, és ezt az iskolai oktatás nem veszi figyelembe. Az utóbbi problémával küzdenek szerte a magyar országhatáron túl homogén többségben élő magyar iskolások is, mivel sem a román, sem a szlovák, sem pedig az ukrán tanításában nem veszik figyelembe ezt a regionális jellemzőt. Az utóbbi években a felvidéki és erdélyi (Szilágyi, 1998) magyar nyelvészek körében történnek erőfeszítések annak érdekében, hogy a román és a

szlovák nyelv elsajátítását ne kudarcként éljék meg a tanulók. Mindezt az alábbiakkal magyarázzák az erdélyi magyar szociolingvisták:

Az oktatási folyamat tervezése nem épít a tanulók nyelvi, kulturális sajátosságaira. Sem az oktatási szemlélet, sem a tantervekben, tankönyvekben foglalt tartalmi kínálat nem ad lehetőséget a nyelv funkcionális, pragmatikus elsajátítására. A tananyagban szereplő nyelvi tartalmak nem követik a beszélők kommunikációs igényeit és integrációs szükségleteit, sok esetben nem a román nyelvet mutatják be, hanem annak regionális vagy archaikus regisztereit. A tanítási és tanulási stratégiákban az egynyelvű szemlélet érvényesül, nevezetesen a »másodnyelvű egynyelvűség« (Péntek, 2005, 2011) logikája, hiányzik azonban az összehangoltság az anyanyelv, a nem anyanyelv (másodnyelv) és az idegen nyelvek között, csakúgy, mint a nyelvi kompetenciák integrált fejlesztésének törekvése. (Tódor, 2015: 24–25)

Véleményünk szerint mindez az alapja és kiindulópontja a szerb nyelv magyar tannyelvű tagozatokon történő oktatásának is a Vajdaságban. Ezzel magyarázzuk az angol presztízsét a szerb nyelvvel szemben, mely az attitűdvizsgálatból egyértelműen kirajzolódik a számunkra.

7. ÖSSZEGZÉS

Kutatásunk eredményeit a következő pontok mentén összegezhetjük:

1. A megkérdezettek 63,6%-a értékeli úgy (1. kérdés, (a), (b), (c) válaszok), hogy jól beszél a szerbet, és a mindennapokban jól boldogul szerb nyelvtudásával. Ugyanez a nyelvi attitűd az angol nyelvhasználatot illetően a válaszok 73,5%-ában jelenik meg (2. kérdés, (d), (e), (f) válaszok). Adatközlőink 38,1%-a nyilatkozta, hogy jól beszél az angolt, valamint további 20,6%-uk az iskolai tananyaggal azonos témakörökben kommunikál angolul. Továbbá az adatok 8,6%-ában a megkérdezettek úgy értékelik, sem nem beszélnek, sem nem értenek szerb nyelven, ugyanez az attitűd 5,2%-os gyakorisággal fordul elő az angol nyelvtudás értékelésében. Passzív nyelvtudással az angol vonatkozásában (2. kérdés, (b) és (c) válaszok) a válaszok 21,3%-ában találkozunk, mindez a szerb nyelvet illetően a válaszok 22,5%-ában jelenik meg. Azonban hangsúlyoznunk kell azt a tényt is, hogy az adatközlők nyelvtudási szintje önértékelésen alapszik, ezért bizonyos mértékben szubjektív is. A nyelvtudás önértékelését továbbá az adott nyelvközösséggel való közvetlen kapcsolat is befolyásolja, ezért az adatközlők könnyebben/objektívebben meg tudják határozni szerb nyelvtudásuk szintjét, míg az angol nyelvtudás szintjének

meghatározását feltételezhetően elenyésző számú adatközlő esetében könnyítette az angol nyelvközösség tagjaival való közvetlen kapcsolat.

2. Adatközlőink 35,6%-a (1. kérdés, (a) és (f) válaszok) meglátása szerint jól boldogul a mindennapokban szerb nyelvtudásával, valamint a megkérdezettek 39%-a állítja (2. kérdés, (b) és (f) válaszok) ugyanezt angol nyelvtudása vonatkozásában. Továbbá 16,7%-ra tehető azok aránya, akik úgy értékelik, mindkét nyelvet egyformán beszélik. Az adatközlők 40%-kal magasabb számarányban nyilatkozták, hogy szívesebben tanulják az angolt, mint a szerbet.
3. Az érdemjegyeket illetően az alábbi különbségekkel számolhatunk: 6%-kal magasabb számarányban van ötöse szerb nyelvből a tanulóknak, mint angolból. Emellett a szerb–angol érdemjegyet összehasonlítva 9,1%-kal több diáknak van négyes osztályzata, valamint 7,6%-kal többüknek van hármas osztályzata angol nyelvből.

A Vajdaságban többen élő magyarok többnyire homogén többségben élnek az egyes településeken belül, számukra a szerb nyelv elsajátítása sokkal nagyobb nehézséggel jár, mint a vajdasági szórványban élők számára. Tehát az előbbi régióban élő gyerekek környezet és idegennyelv-tanításában (számos európai modell mintájára) a nyelvtanítás funkcionális aspektusára kell helyoznünk a hangsúlyt, azaz azokat a beszédhelyzeteket kell gyakoroltatnunk iskolai tanórákon, melyekben a diákok nagy valószínűséggel megszólalnak majd szerb nyelven. Mivel az angol egyértelműen idegen nyelv, a szerb pedig részben környezetnyelv (a szórványban élőknek), részben pedig államnyelv (a többen élőknek), ezért az utóbbi régió vonatkozásában a vajdasági köztudatban az szerepel, hogy a szerb nyelvet az angol mintájára idegen nyelvként kell tanítanunk az iskolákban. Azonban ennek a nézetnek a téves voltát igazolja az a tény, hogy a szerbet a vajdasági magyarok más beszédhelyzetekben alkalmazzák, mint az angolt idegen nyelvként. Ez utóbbira egy későbbi tanulmányunkban mutatunk rá, amelynek eredményeit jelenleg összegezzük és dolgozzuk fel. Tehát tulajdonképpen a funkcionális-szituatív kétnyelvűségekre való nevelés a cél, azaz arra kell összpontosítanunk a nyelvtanítás során, hogy mind a többen, mind a szórványban élő magyar gyermekek meg tudjanak szólalni szerb és angol nyelven azokban a beszédhelyzetekben, amelyekben erre szükségük lesz. Jelen kutatás eredményei alátámasztják és bizonyítják a funkcionális-szituatív kétnyelvűségekre való nevelés időszerűségét, valamint az ismertetett nyelvi attitűdök kiindulópontjai ennek a szemléletnek. További feladata az iskolai oktatásnak, hogy a szerb nyelv presztízsét növelje, ehhez pedig rendkívül nagy szükség van a a Tódor Erika Mária (2015) által felsorolt alapelvek figyelembevételére, a tananyag felállítását a tanulók nyelvi

kulturális sajátosságaira kell építenünk, párhuzamokat kell felállítanunk ennek kapcsán anyanyelvünk, valamint az államnyelv között.

Kovács Rác Eleonóra
Halupka-Rešetar Szabina

ATTITUDES TOWARDS SERBIAN AND ENGLISH AMONG HUNGARIAN 3RD AND 4TH GRADE GRAMMAR SCHOOL PUPILS IN VOJVODINA

Summary

The paper presents part of the more comprehensive sociolinguistic research aimed at analyzing the attitudes of Hungarian 3rd and 4th grade pupils in Vojvodinian grammar schools not only towards their mother tongue, but also toward Serbian, as the majority language and the official language of the country in which they live, and also towards English as a foreign language. In this paper, we present the results obtained by analyzing the data collected by the stratified sampling method. The participants in the research totalled 132 pupils of the 3rd and 4th grades of four grammar schools in Vojvodina: the grammar school "Svetozar Marković" in Novi Sad (N=18), the Zrenjanin Grammar School (N=28), the Grammar School in Novi Kneževac (N=12), and the Grammar School in Senta (N = 74). The respondents from the first three grammar schools are pupils who live in a heterogeneous language environment, where the Hungarian population is diffused and is exposed to Serbian (and English) to a much greater extent. The pupils of the Grammar School in Senta, on the other hand, represent members of a relatively compact community whose members are mostly exposed to Hungarian (cf. Barlai – Gábrity Molnár, 2008). The results of the research show that in a heterogeneous language environment, the attitudes of the respondents towards Serbian are much more positive than among pupils living in a compact Hungarian community. However, the latter group of research participants showed a more positive attitude towards English than their peers from Novi Sad, Zrenjanin or Novi Kneževac. Such results speak in favour of the need to rethink language teaching practices (for teaching Serbian and English) so that more focus is placed on the development of functional and situational bilingualism or multilingualism. We need to insist on the pupils attaining additive bilingualism, i.e. on developing a sense of their belonging to two languages and two cultures and to raise the pupils' awareness of code switching. The conclusions of this research should contribute to the quality of teaching Serbian and English in grammar schools in Vojvodina in which Hungarian is the language of instruction.

Keywords: sociolinguistics, attitudes towards language, functional and situational bilingualism, additive approach to language, diffused and compactly settled Hungarians in Vojvodina.

Eleonora Kovač Rac
Sabina Halupka-Rešetar

STAVOVI PREMA SRPSKOM I ENGLESKOM JEZIKU KOD VOJVOĐANSKIH UČENIKA 3. I 4. RAZREDA GIMNAZIJE NA MAĐARSKOM NASTAVNOM JEZIKU

Sažetak

U radu se prikazuje jedan deo obimnijeg sociolingvističkog istraživanja čiji je cilj da se analiziraju stavovi učenika vojvođanskih srednjih škola na mađarskom nastavnom jeziku kako prema maternjem jeziku, tako i prema jeziku okruženja i jeziku države u kojoj žive, pa i prema engleskom jeziku kao stranom. U ovom radu predstavljamo rezultate do kojih smo došli analizom podataka prikupljenih metodom stratifikovanog uzorkovanja, i to među ukupno 132 učenika 3. i 4. razreda četiri vojvođanske gimnazije: novosadske gimnazije „Svetozar Marković“ (N=18), Zrenjaninske gimnazije (N=28), Gimnazije Novi Kneževac (N=12), te Senčanske gimnazije (N=74). Dok su ispitanici iz prve tri gimnazije učenici koji žive u heterogenoj jezičkoj sredini, gde su Mađari difuzno naseljeni i u kojoj su u znatno većoj meri izloženi srpskom (i engleskom) jeziku, učenici Senčanske gimnazije predstavljaju populaciju koja živi u relativno kompaktnoj zajednici u kojoj se uglavnom koristi mađarski jezik (v. Barlai – Gábrity Molnár 2008). Rezultati istraživanja pokazuju da su u heterogenim jezičkim sredinama stavovi ispitanika prema srpskom jeziku znatno pozitivniji nego što je to slučaj kod učenika koji žive u kompaktnim mađarskim zajednicama. Međutim, potonji ispitanici su pokazali pozitivniji stav prema engleskom jeziku nego li njihovi vršnjaci iz Novog Sada, Zrenjanina ili Novog Kneževca. Ovakvi rezultati govore u prilog potrebe da se u metodiku nastave srpskog i stranog jezika u većoj meri uključi razvijanje funkcionalne i situacione dvojezičnosti, odnosno višejezičnosti, da se insistira na aditivnoj dvojezičnosti, tj. na razvijanju osećaja pripadnosti dvama jezicima i dvama kulturama i na podizanju svesti učenika o promeni koda. Zaključci ovog istraživanja trebalo bi da doprinesu kvalitetu nastave srpskog i engleskog jezika u gimnazijama na mađarskom nastavnom jeziku.

Ključne reči: sociolingvistika, stavovi prema jeziku, funkcionalna i situaciona dvojezičnost, aditivni pristup jeziku, difuzno i kompaktno naseljeni Mađari u Vojvodini.

IRODALOM

- Andrić, E. (2002). A szerb nyelv hatása a kétnyelvű gyerekek magyar nyelvhasználatára Vajdaságban. Dr. Lengyel Zsolt – Dr. Navracsics Judit (szerk.) *V. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem 2002. május 26–30. – Jubileumi kötet CD-n*. Balatonalmádi: VE Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék.
- Andrić, E. (2003). A szerb nyelv hatása a magyar általános iskolás tanulók nyelvére a Vajdaságban. Gábrityné dr. Molnár Irén – Mirmics Zsuzsa (szerk.) *Kisebbségi létjelenségek. Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. Szabadka: MTT Könyvtár 7. 193–213.

- Andrić, E. (2004a). A vajdasági magyar gyerekek nyelvhasználatában tapasztalható környezetnyelvi hatásokról. P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit (szerk.) *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 153–162.
- Andrić, E. (2004b). Iskoláskori kétnyelvűség Vajdaságban. Papp György (szerk.) *Mi ilyen nyelvben élünk*. Szabadka: MTT Könyvtár 9. 249–267.
- Andrić, E. (2005). Szerb lexikai hatások a vajdasági magyar nyelvben. *Anyanyelvünk szolgálatában*. Ada: A Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület jubileumi kiadványa. 44–54.
- Andrić, E. (2006). A vajdasági diákok kétnyelvűsége. *Hungarológiai Közlemények*, 37/1, 99–115.
- Andrić, E. (2007a). A vajdasági diákok kétnyelvűsége. *Nyelv, nemzet, identitás – VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus*. Debrecen – Budapest: Nemzetközi Magyarisztan-tudományi Társaság. 209–220.
- Andrić, E. (2007b). A szabadkai diákok kétnyelvűsége és magyar nyelvhasználatuk jellemzői. *Hungarológiai Közlemények*, 38/2, 52–70.
- Andrić, E. (2008). Az ürményházi diákok kétnyelvűsége és magyar nyelvhasználatuk jellemzői. *Hungarológiai Közlemények*, 39/4, 62–73.
- Andrić, E. (2009a). Dvojezičnost mađarskih đaka u Vojvodini. Plamenka Vlahović – Ranko Bugarski – Vera Vasić (szerk.) (2009). *Višejezični svet Melanije Mikeš*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 37–55.
- Andrić, E. (2009b). A szenttamási gyerekek kétnyelvűsége és magyar nyelvhasználatuk jellemzői. *Hungarológiai Közlemények*, 40/4, 75–99.
- Andrić, E. (2010). Az újvidéki magyar általános iskolások kétnyelvűsége. *Hungarológiai Közlemények*, 41/4, 94–114.
- Andrić, E. (2012). Az újvidéki középiskolások magyar nyelvi tudatáról. *Hungarológiai Közlemények*, 42/1, 69–84.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and Language*. Clevedon – Philadelphia – Adelaide: Multilingual Matters.
- Barlai, J. – Gábrity Molnár, I. (szerk.) (2008). *Hazaérsz. Esély és egyenlőség a Vajdaságban*. Szabadka: Vajdasági Módszertani Központ, Grafoprodukt.
- Brudner, L. A. – Douglas, R. W. (1979). Language attitudes, behavior and intervening variables. In W. F. Mackey and J. Ornstein (Eds.), *Psycholinguistic studies in Language contact. Methods and Cases*. The Hague – Paris – New York: Mouton Publishers. 51–68.
- Čudić, M. (2003). Prilog izučavanju mađarsko-srpskih jezičkih interferencija u severnoj Vojvodini. *Filološki pregled*, 30/2, 187–205.

- Deprez, K. – Persoons, Y. (1987): Attitude. In Ammon, U. – Dittmar, N. – Mattheier, K. J. (Eds.) (1987). *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. New York – Berlin: Walter de Gruyter. 399–404-
- Fóris, Á. (2008). *Kutatásról nyelvészeknek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Giddens, A. (1995). *Szociológia*. Budapest: Osiris.
- Göncz, L. (1991). A vajdasági magyar-szerbhorvát kétnyelvűség pszichológiai kutatásai. Györi-Nagy, S. – Kelemen, J. (szerk.) (1991). *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II*. Budapest: Széchenyi Társaság. 88–99.
- Göncz, L. (1995). A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben. Kassai, I. (szerk.) (1995). *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya. 65–81.
- Göncz, L. (1999). *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó, Forum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Göncz, L. (2004). Újabb nyelvi adalékok a vajdasági magyar beszélők nyelvhasználati szokásaihoz. P. Lakatos, I. – T. Károlyi, M. (szerk.) (2004). *Nyelvjárásvesztés és attitűdváltás a vajdasági magyar fiatalok körében. Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré. A 13. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 13–25.
- Gréczi-Zsoldos, E. (2011). *A nyelvi attitűd*. <http://www.avorospostakocsi.hu/2011/12/16/a-nyelvi-attitud-2/> (2015. 09. 03.)
- Kiss, J. (1995). *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kovács Rácz, E. (2011). *Nyelvi attitűdök a vajdasági magyarság körében*. Újvidék: Sajnos.
- Kovács Rácz, E. (2013). *Nyelvjárási attitűdök*. Újvidék: Sajnos.
- Kovács Rácz, E. – Halupka-Rešetar, Sz. (kéziratban). Stavovi prema srpskom jeziku među učenicima vojvodanskih gimnazija koji nastavu slušaju na mađarskom jeziku.
- Laihonen, P. (2015). A nyelvoktatás elmélete és gyakorlata ma: betekintés a finn oktatásba és azon túl. Vancó, I. – Kozmács, I. (szerk.) (2015). *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.
- Lambert, W. E. (1967). A social psychology of bilingualism. *Journal of Social Issues*, 23, 91–109.
- Láncz, I. (1996). A köznyelvűsödés útján. Láncz, I. (szerk.) (1996). *Nyelvünk – nyelvhasználatunk*. Budapest: Betli Bt. 43–53.

- Mirnic, K. (2003). Nemzeti kisebbségből szórványnépeség. Gábrity Molnár, I. – Mirnic, Zs. (szerk.) *Kisebbségi létjelenségek*. Szabadka: MTT Könyvtár 7. 25–84.
- Molnár Csikós, L. (1974). Szociolingvisztikai vizsgálatok a Dunatájón. *Létiünk*, 4/5–6, 76–83.
- Molnár Csikós, L. (1995). A vajdasági magyar diáknyelv napjainkban. *Híd*, 59, 347–351.
- Molnár Csikós, L. (1998). Az anyanyelven való tanítás a jugoszláviai magyarok körében. Gábrity Molnár, I. (szerk.) *Vajdasági útkereső*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság. 191–196.
- Molnár Csikós, L. (2000). Vajdasági diákok nyelvhasználati viselkedése. Borbély, Anna (szerk.) *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében. A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 157–163.
- Pap, L. (1979). Language attitudes and minority status. W. F. Mackey – J. Ornstein (Eds.) *Sociolinguistic studies in Language contact. Methods and Cases*. The Hague – Paris – New York: Mouton Publishers. 197–207.
- Papp, Gy. (szerk.) (2004). *Mi ilyen nyelvben élünk*. MTT Könyvtár 9. Szabadka.
- Péntek, J. (2005). Tanulságok – szentencia nélkül. Kontra, M. (szerk.) *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó. 239–247.
- Péntek, J. (2011). Többségi? Kisebbségi? Horváth, I. – Tódor, E. (szerk.) *Nyelvhasználat, tannyelv és két(több)nyelvű lét*. Somorja: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion, 11–27.
- Rajslí, I. (1995). Nyelvi adaptálódás és kódváltás a megváltozott körülmények között. Kassai, I. (szerk.) *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest: Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya. 299–305.
- Rajslí, I. (1996). A kódváltás jelensége a fiatalok nyelvhasználatában. Ada: Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok. 68–73.
- Szilágyi, N. S. (1998). De ce nu-si pot insusi copiii maghiari limba romana in scola? (Mért nem tudhatják megtanulni a magyar gyermekek a román nyelvet az iskolában?). *Altera*, 7, 131–148.
- Tódor, E. M. (2015). A román nyelv oktatása magyar tannyelvű iskolákban: tapasztalatok, tanulságok és kérdések. Vanco, I. – Kozmács, I. (szerk.) *Nyelvtanulás–nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. Bölcsészettudományi Kar. 23–31.

- Trudgill, P. (1997). *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGyTF.
- Vukov Raffai, É. (2009). A kétnyelvűség megítélése kétnyelvű környezetben. Borbély, A. – Vančóné Kremmer, I. – Hattyár, H. (szerk.) *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: Tinta Könyvkiadó.
- Vukov Raffai, É. (2012). *Az örökíró, a hémijszka, és ami körülöttük van*. Szabadka: Grafoprodukt.
- Woolard, K. A. – Gahng, T. J. (1990). Changing Language policies and attitudes in Catalonia. *Language in Society*, 19, 311–330.